

Jarosław Matysiak
(Poznań)

**MATERIAŁY FRANCISZKA CHŁAPOWSKIEGO (1846-1923)
(P III-60)**

Franciszek Stanisław Chłapowski urodził się 17 września 1846 r. w Czerwonej Wsi pod Krzywinem koło Kościana w Wielkopolsce jako syn właściciela dóbr Stanisława Chłapowskiego i Henrietty z Morawskich. W latach 1857-1861 pobierał nauki w kolegium jezuickim w Metz, a od 1861 r. w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, gdzie w 1866 r. zdał maturę. W 1868 r. rozpoczął studia medyczne na uniwersytecie w Berlinie, uzupełnione semestrem nauki na uniwersytecie w Heidelbergu w latach 1868-1869. W lipcu 1870 r. uzyskał stopień doktora medycyny i chirurgii uniwersytetu berlińskiego na podstawie pracy *Über Aphasie*, w której przedstawił swoje badania nad lokalizacją ośrodków mowy i opisał przypadek afazji po wylewie krwawym do mózgu.

W okresie studiów był współzałożycielem i pierwszym przewodniczącym sekcji medycznej i nauk przyrodniczych w założonym w 1869 r. Towarzystwie Naukowym Akademików Polaków w Berlinie.

W latach 1870-1871 jako żołnierz 22. górnosląskiego pułku obrony krajowej uczestniczył w wojnie francusko-pruskiej. Następnie powrócił do Berlina i uzupełniał studia lekarskie pracując naukowo pod kierunkiem Rudolfa Carla Virchowa, Hermanna Ludwiga Ferdinanda von Helmholtza, Bernharda Rudolfa Konrada von Langenbecka oraz Carla Friedricha Otto Westphala, u którego w 1872 r. doktoryzował się na podstawie rozprawy o niemocie.

W 1872 r., po zdaniu państwowego egzaminu lekarskiego, wyjechał na Górną Śląsk, gdzie prowadził praktykę medyczną w Królewskiej Hucie (obecnie Chorzów), a następnie w Bytomiu. Prowadził też szeroką akcję repolonizacyjną, filantropijną i stypendialną wśród tamtejszej ludności polskiej. Przez cały czas okres pobytu na Śląsku wygłaszał liczne odczyty i pogadanki, współpracując przy tym m. in. z Karolem Miarką i Juliuszem Ligoniem nad odrodzeniem narodowym ludności śląskiej. W trakcie pobytu w Królewskiej Hucie założył Kółko Towarzyskie Katolicko-Polskie, a w 1875 r. w Bytomiu Czytelnię Polską. W latach 1877-1882 był posłem do pruskiej Izby Poselskiej. W 1884 r. osiadł w Poznaniu zajmując się praktyką lekarską, działalnością naukową, społeczną i filantropijną. W miesiącach letnich pracował nadto jako lekarz zdrojowy w sanatorium w Bad Kissingen (Niemcy), gdzie zyskał międzynarodową sławę jako internista.

W 1919 r., po rozpoczęciu działalności Uniwersytetu Poznańskiego rozpoczął na Wydziale Filozoficznym wykłady z geologii, a rok później z paleontologii jako tymczasowy docent. W październiku 1921 roku został mianowany profesorem honorowym patologii i terapii szczegółowej chorób wewnętrznych na Wydziale Lekarskim Uniwersytetu Poznańskiego.

W 1889 r. był współzałożycielem a następnie współwydawcą „Nowin Lekarskich” - organu Wydziału Lekarskiego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (PTPN). W latach 1897-1899 był redaktorem naczelnym tegoż czasopisma.

W latach 1875-1914 był członkiem PTPN (1875-1914 - członek zwyczajny, 1914-1923-członek honorowy). W latach 1888-1920 kierował Wydziałem Przyrodniczym, a w latach 1904-1914 Wydziałem Lekarskim towarzystwa. Zasłużył się także jako organizator Muzeum Przyrodniczego PTPN, które było zaliczane do najlepszych tego typu placówek w

Europie. Był także m. in. członkiem Akademii Nauk Lekarskich w Warszawie (1920), członkiem honorowym Lubelskiego Towarzystwa Lekarskiego (1914), Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego (1914), członkiem honorowym Polskiego Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika (1922) oraz członkiem Komisji Fizjograficznej Akademii Umiejętności. Władze pruskie, jako jednemu z niewielu Polaków lekarzy przyznały mu tytuł radcy sanitarnego (Sanitätsrat).

Franciszek Chłapowski opublikował przeszło 100 oryginalnych rozpraw m. in. z zakresu fizjologii, patologii i terapii chorób przewodu pokarmowego, m. in. *O rozpoznawaniu niektórych zbroczeń w położeniu jelit i o zapobieganiu ich skutkom* (1889), neurologii, patologii, gruźlicy, m. in. *Teleologiczne znaczenie zmian patologicznych występujących w gruźlicy i wynikające stąd wskazówki leczenia jej* (1891), higieny m. in. *Higiena rzemiosł* (1875), *O zdrojowiskach i stacyach kąpielowych i klimatycznych w Polsce* (1895), zoologii, m. in. *O nachodzeniu kilku gatunków słonia w niżu północno-niemieckim i polskim* (1905), botaniki.

Żonaty od 1877 r. z Marią Ireną Teresą z Łubieńskich. Małżeństwo miało czworo dzieci: trzy córki i syna.

Franciszek Chłapowski zmarł 10 kwietnia 1923 r. w Żegocinie koło Witaszyc pod Pleszewem. Pochowany został na nieistniejącym już cmentarzu parafii św. Marcina w Poznaniu.

Materiały Franciszka Chłapowskiego zostały zakupione przez Polską Akademię Nauk Archiwum w Warszawie w 1976 roku od pani Jolanty Stasiak (ks. nab. „B” 47). Spuścizna została uporządkowana i zinwentaryzowana przez Jarosława Matysiaka w roku 2014. Rozmiar zespołu wynosi 0,08 mb. Spuścizna zawiera materiały z lat 1847-1938. Została podzielona na 4 zasadnicze grupy zgodnie z metodami porządkowania przyjętymi w Polskiej Akademii Nauk Archiwum w Warszawie.

W grupie I, znajduje się tylko 1 jednostka archiwalna zawierająca fragment artykułu lub pracy *O przesądzie w medycynie* oraz notatki dotyczące zjawisk atmosferycznych.

Grupa II, licząca 6 jednostek, zawiera materiały biograficzne i rodzinne z lat 1847-1883. Są to m. in. zeszyty szkolne, wiersze oraz notatki z okresu nauki w Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu, notatki rekolekcyjne, fragmenty diariusza oraz korespondencja z lat 1857-1883, która zawiera listy autora spuścizny do matki i braci oraz jeden list od brata Michała.

W skład grupy III wchodzi korespondencja wpływająca z lat 1869-1918. Na uwagę zasługuje list Henryka Sienkiewicza oraz listy Heliodora Święcickiego – pierwszego rektora Uniwersytetu Poznańskiego i Bolesława Wichierkiewicza. Pisma ułożono alfabetycznie, a korespondencję wpływającą zaopatrzone w aneks.

Grupę IV – załączniki - tworzy 1 jednostka, do której włączono druki z lat 1870-1938, w tym pracę autora spuścizny *Über Aphasie*.

W PAN Archiwum w Warszawie Oddział w Poznaniu spuściznie nadano sygnaturę P.III-60. W Systemie Ewidencji Zasobu Archiwalnego SEZAM zespół otrzymał numer 61/0. Inwentarz 9 liczy jednostek archiwalnych. Dołączono do niego 1 aneks.

Źródła i bibliografia

1. Anita Magowska, *Franciszka Chłapowskiego droga do doskonałości*, [w:] „Kronika Miasta Poznania”, *Lekarze*, 2001, 1, s.108-116.
2. Roman Meissner, *Chłapowski Franciszek (1846-1923)*, [w:] *Wielkopolski Słownik Biograficzny*, red. A. Gąsiorowski, J. Topolski, Warszawa-Poznań 1981, s.101.
3. *Poczet członków Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 1857-2007*, red. A. Pihan-Kijasowej, Poznań 2008, s.111-112.

4. Andrzej Śródka, *Chłapowski Franciszek Stanisław*, [w:] *Uczeni polscy XIX-XX stulecia*, t. 1 A-G, Warszawa 1994, s.249-250.
5. Adam Wrzosek, *Chłapowski Franciszek (1845-1923)*, [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, T.3, 1937, s.302-303.

PRZEGLĄD ZAWARTOŚCI INWENTARZA

	pozycja inwentarza
I. Materiały twórczości, warsztatowe	1
II. Materiały biograficzne, rodzinne	2-7
III. Korespondencja wpływająca	8
IV. Załączniki	9
Aneksy	1

I. MATERIAŁY TWÓRCZOŚCI, WARSZTATOWE

1. *O przesądzie w medycynie*, trzęsienia ziemi, zjawiska meteorologiczne
 Fragmenty: artykułu, pracy [?], notatki dotyczące zjawisk atmosferycznych
 Ok. 1891 i b. d., rkp., j. franc., pol., l., k. 9

II. MATERIAŁY BIOGRAFICZNE, RODZINNE

2. Gimnazjum św. Marii Magdaleny w Poznaniu
 Wiersze z okresu nauki w gimnazjum
 1864, rkp., sz., k.26
3. J. w.
 Notatki: *Charakterystyki niektórych mych kolegów i przyjaciół podług indywidualnej aprecjacji, Rady względem życia szkolnego*
 Wypracowanie szkolne: *O Henryku Walezyuszu w Polsce tj. o znaczeniu aliansu francusko-polskiego*
 1864-1866, rkp., l., k. 34
4. J. w.
 Zeszyty z notatkami
 1865 i b. d., rkp., j. grec., łac., niem., pol., l. i sz., k. 206
5. Rekolekcje, zawód lekarza, diariusz
 Notatki rekolekcyjne, uwagi o wyborze zawodu lekarskiego, fragmenty diariusza
 1866-1883 i b. d., rkp., l., k.25
6. Materiały rodzinne
 „Spis familij Łubieńskich” ze zjazdu rodzinnego w Guzowie w dniu 20 listopada 1847 r., kopia fotografii F. Ch, list Michała Hieronima Chłapowskiego - brata F. Ch. - do matki Henrietty z Morawskich Chłapowskiej, klepsydra żony Fr. Ch.
 1847-1906 i b. d., rkp., druk., l., k. 4, fot.1
7. J. w. - korespondencja
 Chłapowska Anna
 Chłapowska z Morawskich Henrietta
 Chłapowski Karol
 Chłapowski Maciej
 Chłapowski Michał
 1857-1883 i b. d., rkp., j. franc., pol., l., k. 106

III. KORESPONDENCJA WPŁYWAJĄCA

8. Osoby i instytucje H-Ż i nadawcy nierozpoznani
1869-1918 i b. d., rkp., masz., druk, j. ang., franc., niem., pol. l., k. 105, zob. aneks 1

IV. ZAŁĄCZNIKI

9. Franciszek Chłapowski, *Über Aphasie*, 1870
Poradnik dla samouków z notatkami F. Ch.
1870, 1913 rkp., druk., l. i sz., k. 33

ANEKS 1

8. Korespondencja wpływająca Osoby i instytucje H-Ż i nadawcy nierozpoznani
The Carnegie Foundation for The
Advancement of Teaching	1913	1.1
Heiman Teodor	1911	1.1
Jaworski Leopold Władysław [?]	1913	1.1
Kirchhoff Gustav Robert [?]	1877	1.1
Kostanecki Stanisław	1903-1904	1.11
Łazarewicz Stanisław	1908-1912	1.4
Mariankowski [?]	1906	1.1
Maryański Modest	1875-1882	1.2
Nowakowski Kazimierz	1912	1.1
Pusłowski [?] Leon	1873	1.1
Reiniger, Gebbert & Schall	1886	1.1
Sienkiewicz Henryk	1889	1.1
Święcicki Heliodor	1888-1918 i b. d.	1.29
+ nadbitka pracy H. Świecickiego i P. Grütznera <i>Bemerkungen über die Physiologie der Verdauung bei den Batrachiern.</i>		
Wicherkiewicz Bolesław	1898-1914	1.8
Żółtowski Stanisław	1882, 1899 i b. d.	1.3
Nadawcy nierozpoznani	1869-1900 i b. d.	1.6